

„Terapie šitá na míru“

Komplexní přístup v práci s dětmi z dětského domova

Jan Uhlíř

Proč vlastně terapie šitá na míru? Již delší dobu spolupracuji s dětským domovem (dále DD) v roli externího terapeuta. Práce s dětmi v DD má ve srovnání s dětmi žijícími v běžné rodině svá specifika. Obecně lze pozorovat u dětí z DD nižší motivaci k vlastnímu rozvoji, práci na sobě a řešení problémů konstruktivním způsobem. Mnohem častěji volí strategii úniku od problému. Tato situace má celou řadu příčin, děti si často nesou závažná traumata z doby, která předcházela jejich umístění do DD, zde pak žijí v materiálním nadbytku, ze strany vychovatelů dochází nezdůvěry k nejednotnému výchovnému vedení. To vede často k účelovému chování, klíčování a úniku před povinnostmi, děti jsou zvyklé žít současným okamžikem, jakoby se neměly pro koho snažit, motivace k práci na sobě je velmi nízká a vzdálený horizont odchodu z DD je pro ně abstraktní pojem. Tato situace přirozeně není vedení DD a některým vychovatelům lhostejná a v případech, kdy potíže jejich svěřenců přesahují možnosti zvládnutí dostupnými pedagogickými prostředky, vzniká záležitost pro terapii. Jinými slovy – většinou se pro terapii nerozhodne samotný klient DD, ale je více či méně k setkávání s terapeutem donucen ze strany vychovatelů a vedení DD.

Samotné zahájení terapie je pak provázáno překonáváním prvotní rezistence

a odporu klienta a vyjasňováním možných přínosů pro něj a upřesňováním zakázky. Setkávám se s tím, že prvotní zakázka nastavená vedením DD může být diametrálně odlišná od vlastních potřeb klienta. Úvodní fáze terapeutického procesu je hledáním nástrojů, jak zaujmout klienta, dovést ho k akceptaci společného setkávání tak, aby byl motivován k práci a ujistil se o možném přínosu této aktivity. Nejčastější překážky, které s klienty překonávám, jsou sociální a emoční nezralost, projevy agresivity, pasivita, již zmíněný nedostatek motivace, odpor k přebírání odpovědnosti a rozvíjející se závislost na systému provázená materiálním zaměřením. Při práci narážím dále na bariéry v podobě nedůvěřivosti klientů, nespolehlivosti, netrpělivosti (dětí jsou zvyklé uspokojovat své potřeby hned), dochází k problémům s přenosem informací mezi vychovateli apod. Některé bariéry mizí s prodlužující se dobou mého působení – děti mě znají, je třeba proto cíleně „vrůst“ do systému DD, účastnit se neformálních akcí, podílet se na besídkách, setkávat se s vychovateli i mimo pracovní rovinu. Teprve asi po roce mého působení v DD se začali objevovat klienti, kteří terapii vyhledali z vlastní potřeby na základě doporučení dětí, u nichž se v uplynulém období podařilo pozitivní posun. Z výše uvedeného plyne, že prakticky

nelze udržet pomyslnou „čistotu“ terapeutického směru. Samozřejmě prvotně vycházím z využití arteterapeutických technik, nicméně potřeby klienta mne nutí k improvizaci a hledání formy práce, která mu může přinést kýžený efekt. Uvedu zde několik příkladů, kam až stopování potřeb klienta a hledání optimální cesty k práci s ním může vést.

Příběh první: chlapec 14 let – zakázka pro terapii vznikla po incidentu ve škole, kdy tento klient byl označen za jednoho z agresorů v případě počínající šikany. Při analýze situace vyšlo najevo, že problematické chování není doménou školního prostředí, ale že se vyskytují závažné obtíže i v DD. Kromě zmíněné role agresora jsme odkryli problematické soužití se spolubydlícím na pokoji a častou, převážně verbální, agresi vůči dětem i dospělým. Tento klient zcela odmítl jakoukoli výtvarnou aktivitu, současně se však podařilo navázat terapeutický vztah – rozpovídal se o svých nejistotách a mindrácích. V této fázi nebylo prakticky možné prá-

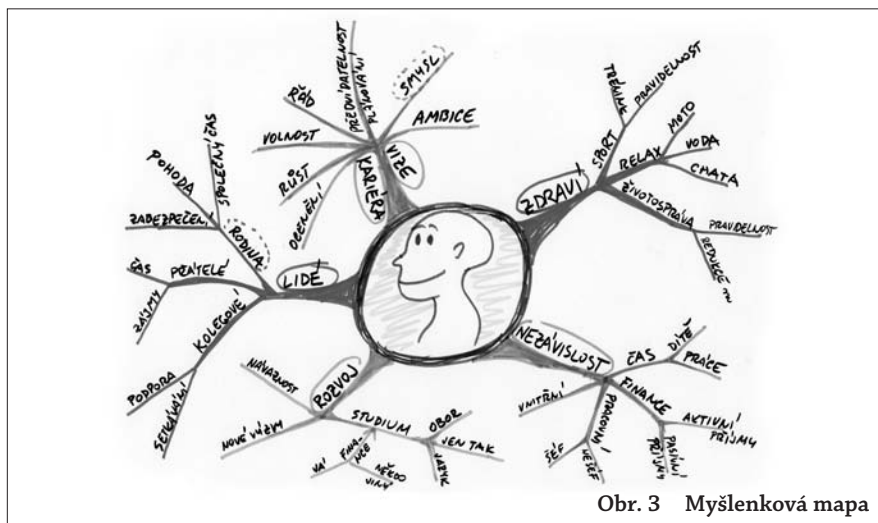
ci ukončit bez rizika klientova zklamání a prohloubení jeho demotivace a potíží v oblasti sebehodnocení. Při hledání cesty v práci s tímto klientem jsem se rozhodl využít názorných schémat pro zpřehlednění problémů a jejich dynamiky. Nekreslil tedy klient, ale já se snahou dovést klienta k náhledu na dynamiku některých procesů. Pro uchopení konfliktních situací se mi osvědčil model eskalujícího střetu (obr. 1). Díky tomuto modelu se podařilo přimět klienta k zamyšlení nad tím, jak probíhají situace, s nimiž se denně potýká. Na počátku je většinou malicherný podnět a relativně široký prostor pro jeho řešení, pokud k řešení nedojde včas, začne se stupňovat v duchu: „ty mně toto, já tobě víc...“, prostor se pomalu zužuje, až vrcholí přímým střetem. Zde pak zasáhne razantně „vyšší moc“ – učitel, vychovatel, a v tomto okamžiku již neřeší prvotní podnět a nepohodu a případný podíl viny aktérů, ale ostrý střet na vrcholu pyramidy. Zde se z původní oběti lehce stává v očích pedagoga agresor a naopak. Pokud k tomu dojde, u původ-

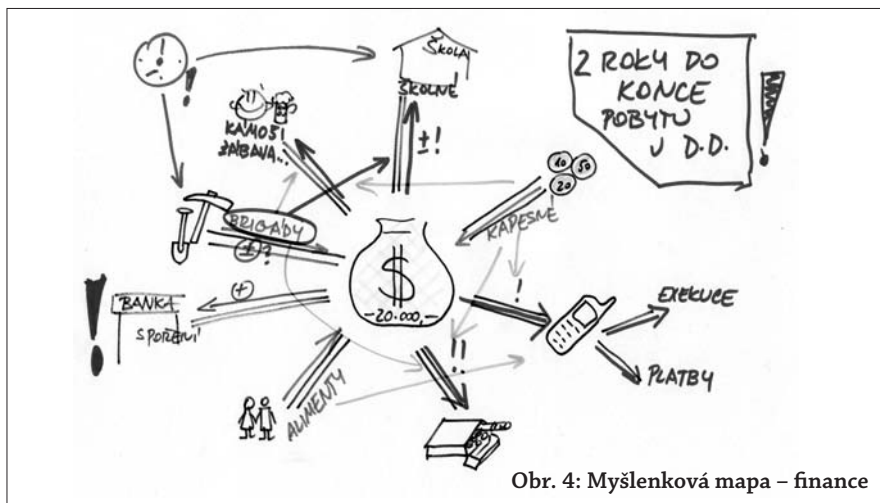

ní oběti narůstá pocit křivdy, zvyšuje se agresivita a riziko dalšího konfliktu. Problém tohoto chlapce spočíval mj. v tom, že býval často provokován (byl onou obětí) a snadno vybuchl. Na svůj věk je velmi statný, díky nepřiměřené reakci důvěrně znal popsanou situaci záměny aktérů. Názorný model pomohl k posunu jak ve školním prostředí, tak v DD a úspěch zvýšil motivovanost klienta k další práci. Důvěra klienta nás dovedla k další oblasti selhávání – slabý prospěch a školní výkony hluboko pod úrovní jeho rozumových schopností. Zde jsem opět úspěšně užil názorný model. Začali jsme se věnovat strategii a stylům učení. Aktuálně bylo třeba zlepšit prospěch ve čtyřech předmětech. Tak náročný úkol vedl klienta k pasivitě a stav se již delší dobu zhoršoval. Využil jsem schematického obrázku ke zvýšení motivace klienta (obr. 2). Postavil jsem ho zde proti problematickým předmětům a řešili jsme jejich zvládnutí, nikoli jako celek, ale od „nejslabšího protivníka“ – pojali jsme to jako strategickou

hru, jak se co nejefektivněji dopracovat k pozitivním výsledkům – tato hra klienta natolik zaujala, že se podařilo nejen zachránit zmiňované předměty, ale dosáhl během jednoho roku změny vysvědčení z několika dostatečných na samé výborné a chvalitebné.

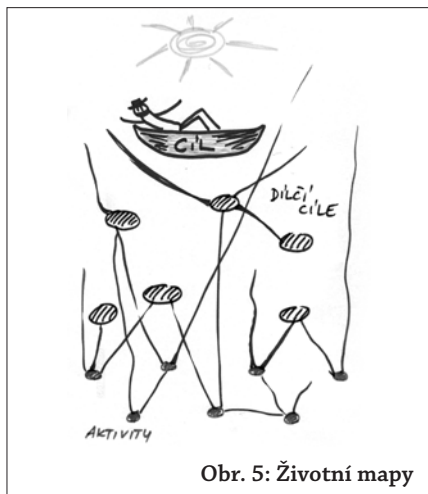
Příběh druhý: chlapec 20 let – zakázka pro terapii: u klienta byl problém se záškoláctvím, vzdorem vůči autoritám, nespolehlivostí, slabým prospěchem, odmítáním převzít odpovědnost za sebe, akutně hrozilo vyloučení ze školy a následně z DD – jako dospělý může žít v DD pouze jako studující. Situace byla velmi vážná, zmíněné projevy se nevyhnuly ani terapeutickému procesu, také se objevily další, dosud nepojmenované, nicméně úzce související problémy – dluhy u telefonního operátora a riziko exekuce. Ani tomuto klientovi nebylo výtvarně tvoření blízké, bylo tak třeba hledat jinou cestu – pomohlo využití myšlenkových map (obr. 3). Metoda práce s myšlenkovými

mapami tohoto klienta zaujala. Podařilo se nalézt cestu k řešení dluhové situace, najednou měla pro něho zdánlivě neřešitelná situace představitelný konec (obr. 4). Oblast financí se ukázala natolik nosnou, že jsme se několik sezení intenzivně věnovali finanční gramotnosti. Pro přenesení dobré zkušenosti s myšlenkovými mapami jsem se pokusil pracovat

s prostoro-časovou představou „životních map“ (obr. 5). Nejspodnější patro buněk „aktivity“ je patro investic – v tomto období se v současnosti klient nachází, ve vyšších úrovních („dílní cíle“) dochází k propojování těchto investic (znalostí, dovedností, zkušeností) do smysluplných celků. Pointa: čím hustší se podaří vytvořit síť, tím stabilnější je loďka na výsluní. Pro klienta se stala tato metafora odrazovým můstkem k zásadním změnám v přístupu k odpovědnosti. Po vyřešení finančních potíží přenesl stejný model i do dalších aktivit a nastalo markantní zlepšení prakticky ve všech oblastech.

Příběh třetí: chlapec 10 let – zakázka pro terapii: konflikty ve škole, špatný prospěch, odmítání otce. Při práci s tímto klientem se ukázala zakázka v mnoha ohledech nedostupná, v raném dětství totiž zažil několikileté období izolace v nevyhovujícím prostředí, což vyvrcholilo jeho umístěním do DD. Bylo třeba se vrátit do tohoto období a zaplnit mezeru ve vývoji osobnosti, která tehdy vznikla. Klient vyžadoval urči-

té rituály – opakující se schéma setkání – a bylo u něj možné pozorovat výraznou potřebu si hrát způsobem přiměřeným mnohem mladšímu věku – experimentace, blízký kontakt s dospělým. Spontánně se mu tvořit nechtělo. Objevili jsme však cestu, jak dosáhnout pozitivního přínosu – práce s papírovými modely. Tento nápad vznikl vcelku náhodou – na jedno setkání přinesl klient časopis s vystřihovánkami a chtěl zkusit vytvořit model, testoval, zda to dokáže – stejně jako tomu bývá u malých dětí, práci spíše dirigoval a já lepil. Postupně se mi dařilo zvyšovat míru jeho aktivního zapojení, zlepšila se jemná motorika a začal být i trpělivější (obr. 6, 7 na třetí straně obálky). Mohli bychom říct, že se učil, jak si hrát. Intenzivně zacílenou pozorností a kreativní činností se podařilo do určité míry zmírnit citovou depriaci klienta a ubylo konfliktů ve škole. V ostatních oblastech, zejména motivace a prospěchu ve škole, je posun zatím malý. S vystřihovánkami jsme však vystačili jen omezenou dobu, později se velmi osvědčila práce s vlnitou lepenkou a tavnou pistolí

(obr. 8, 9 na třetí straně obálky). Tady jsme se neomezovali na předem danou předlohu, bylo tak možné plnit klientova přání. Často vyslovoval svoje představy a já jsem mu je pomáhal uskutečnit. Během několika měsíců se podařil posun v oblasti psychosociální a „dohnali“ jsme deficit z raného dětství. V současnosti je tak možné uvažovat o návratu k původní zakázce.

Ohlédnou-li se za práci v DD, mohu zodpovědně říci, že se stále učím nalézat cestu k řešení problémů klientů a jejich motivaci. Při setkáních se tak prolínají terapeutické přístupy s výchovně-vzdělávacími, oblast finanční gramotnosti, koučování, nelze se vyhnout určité míře osobní roviny a také poradenství pro vychovatele. Největší oporou mi je pozitivní přístup a ochota kombinovat zdánlivě nesouvisející oblasti a zkušenosti ve vazbě ke konkrétním potřebám klienta. Odezva od klientů mne zatím utvrzuje v tom, že takto komplexní přístup je funkční cestou, jak je motivovat k práci na svém rozvoji a jak dosáhnout pozitivních změn.

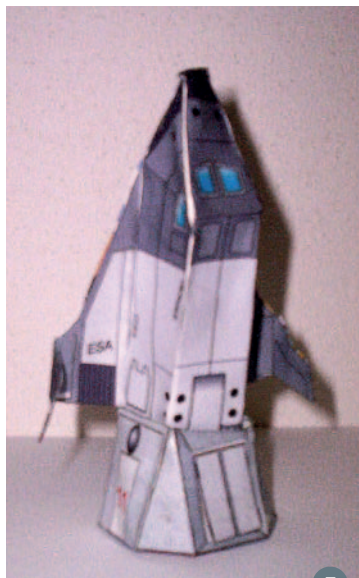
Mgr. Bc. Jan Uhlíř (*1971)

Studoval výtvarnou výchovu na PedF UK v Praze a arteterapii na PF JU v Českých Budějovicích. Absolvoval řadu vzdělávacích aktivit v oblasti terapie, komunikace, sociálně patologických jevů, protidrogové prevence, výtvarné výchovy, pedagogicko-psychologické problematiky. Působí na základních a speciálních základních školách, v dětském domově a výchovných a poradenských zařízeních pro děti a mládež. Jako lektor působí v kurzu arteterapie, přednášel na TF JU v Českých Budějovicích, několik let předsedal komisi pro sociálněprávní ochranu dětí na Praze 2, dlouhodobě působí v oblasti prevence sociálně patologických jevů. Je jedním ze supervizorů arteterapie při ČAA. Publikoval v nakladatelství Portál, Raabe a v odborných časopisech (Arteterapie, Prevence ad.).

Kontakt: spc.uhlir@seznam.cz

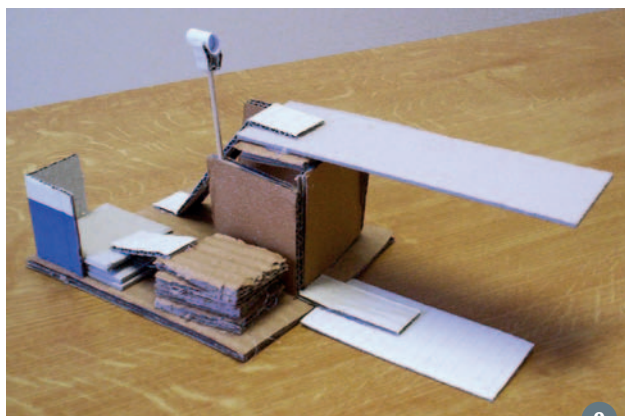
6

7

8

9

6/ Model
7/ Model
8/ Model
9/ Model